

УДК 351:321+343.34(477)

Линдюк Сергій

ORCID iD 0000-0003-4385-1086

E-mail: rakal4722@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТУ «СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА» В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

[doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1\(11\)-92-113](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1(11)-92-113)

Анотація. Цілями статті є дослідження теоретичних інтерпретацій концепту «соціальна безпека» в українському науковому дискурсі, підходів до розуміння його сутності, аналіз генези його становлення, що дасть змогу розвинути понятійно-категоріальний апарат дослідження, надати авторське обґрунтування його сутності, враховуючи наявне теоретичне підґрунтя, а також розвинути теоретичний базис дослідження соціальної безпеки та дефініцій, що визначають її сутність. Дослідження пропонує як систематичний огляд літератури щодо концепцій соціальної безпеки, так і емпіричний аналіз. Дані емпіричного дослідження були проаналізовані за допомогою контент-аналізу, аналізу та синтезу, індукції та дедукції тощо. Об'єднані висновки огляду літератури та емпіричного дослідження зумовили обґрунтування концепції соціальної безпеки, яка свідчить про багатовимірний склад понять і тісно пов'язаний характер понятійно-категорійного апарату системи соціальної безпеки. Здійснено огляд наявних визначень соціальної безпеки та їх застосування у науковому дискурсі, з'ясовано базові структурні елементи системи соціальної безпеки. Теоретичний внесок статті полягає в її підході до концептуалізації та узгодження взаємопов'язаної та багатовимірної природи концепцій соціальної безпеки для подальшого розвитку та розширення концептуальних підходів. Досліджено, що концепція соціальної безпеки стосується таких питань, як ідентичність, соціальна узгодженість, включення, виключення та дилема безпеки. Виокремлено два напрями досліджень концепту «соціальна безпека»: перший вивчає суб'єктивну конструкцію та захист ідентичності, другий розвивається відповідно до об'єктивістських онтологій, зосереджених на неминучих загрозах ззовні та важливості захисту соціальних систем, що підтримують життєдіяльність. Методологічний внесок – це чіткий і систематичний дизайн якісного дослідження, щоб сприяти прозорості, структурі та уявленню про майбутні дослідження концепцій безпеки. Хоча висновки статті в певних аспектах збігаються з більшою частиною джерел, що існують, у ній пропонуються нові ідеї та виміри для цих концепцій та подальших досліджень. За результатами дослідження варіантів дефініцій можна стверджувати, що концепт «соціальна безпека» є комплексним, містить економічні, політичні, соціальні, гуманітарні та ціннісні аспекти, відображає все те, що впливає на

життєдіяльність, зокрема на середовище існування людини, на якість життя людей, робить суспільство стійким, здатним до розвитку. На підставі аналізу визначень, запропонованих провідними науковцями, удосконалено, сформовано та надано авторське визначення концепту «соціальна безпека», що, на відміну від наявних, розглядається як цілісна система взаємопов'язаних елементів, побудована на взаєминах соціальної системи і середовища з метою запобігання негативним впливам соціальних ризиків та зниження рівня небезпек, а також убезпечення від загроз соціального характеру людини, держави, суспільства, їх соціальних інтересів, цінностей і потреб.

Ключові слова: безпека; соціальна безпека; суспільна безпека; людська безпека; безпека держави; національна безпека; соціальна політика.

Постановка проблеми. Досліджуючи різновекторність безпеки, не можна обійти її соціальну складову. Соціальні проблеми є ключовими системними підвалинами розвитку суспільства. В умовах сьогодення відбувається загострення загроз соціальній безпеці, тому проблема соціальної безпеки є однією із ключових для сучасної науки.

Соціальна безпека отримала різне тлумачення у політичній та науковій спільноті. Проте у вітчизняному науковому дискурсі немає чітко визначених критеріїв розмежування як безпеки загалом, так і соціальної безпеки на окремі її види, визначення їх змісту та співвідношення між собою. Багато вчених з питань безпеки звужували своє бачення до концепції: що це таке, хто це робить, і хто отримує вигоду, а хто втрачає від її посилення. Однак визначення сутності будь-якого явища можливо шляхом упорядкування наявних підходів до визначення й сутності поняття, термінологічної чіткості, однозначності дефініції. Концепт «соціальна безпека» є широким, складним і неоднозначним, тому його вживання потребує роз'яснення та уточнення. Різноманітні тлумачення змісту соціальної безпеки віддзеркалюють певну невизначеність її суті.

У нормативних актах не дається визначення соціальної безпеки. Не зрозуміло, чи вона є самостійним видом національної безпеки, чи складовою, наприклад, економічної безпеки або розчиняється у різних видах національної безпеки. Різні думки щодо тлумачення змісту досліджуваного концепту свідчить про відсутність ключових ознак цього явища, що не дає змогу сформулювати його сутнісне, глибоке визначення.

Значна кількість дефініцій «соціальна безпека» та широта уявлень про соціальну безпеку свідчить, про складність об'єкта дослідження. Проте широка палітра її визначень не завжди забезпечує розкриття природи об'єкта. Багато науковців надають досліджуваному концепту сучасного змісту, що характеризувало би реальні умови забезпечення соціальної безпеки. Однак така заміна не розв'язує проблеми. Із багатоманітної кількості визначень соціальної безпеки складно обрати конкретне за основу, досліджуючи ту чи іншу проблему соціальної безпеки. До того ж соціальна сфера пов'язана практично з усіма напрямками людського життя і є дуже строкатим, нерівномірним об'єктом дослідження. Отже, важливим вважаємо окреслення меж соціальної безпеки та розстановку акцентів усередині її предметного поля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам соціальної безпеки присвячено велику кількість наукових праць. Відзначимо вагомий науковий доробок у цій царині вітчизняних дослідників.

Зокрема, І. Корж [12] розглянув питання методологічних підходів до визначення поняття «безпека», здійснив аналіз наукових джерел з питань права та безпеки в частині дослідження й розкриття змісту терміна «безпека». Заслужовує на увагу виокремлення вченим трьох наукових підходів до визначення цього поняття: відсутність загроз системі; захищеність системи від наявних та ймовірних загроз; загрози існують завжди, вони негативно впливають на систему, однак вжиті заходи мінімізують їхній негативний вплив, що дає змогу системі функціонувати і розвиватися.

О. Коваль [10] узагальнив семантику терміна «соціальна безпека», виокремивши базові та додаткові елементи концепту.

О. Сидорчук [20] монографію присвятила оцінці наукових та управлінських здобутків у сфері соціальної безпеки та розвитку теоретико-методологічних засад її формування й забезпечення. Вона пропонує визначати категорію «соціальна безпека» за двома підходами: статичним (традиційним) і наслідковим. Проте В. Пасічник [17] пропонує чотири підходи до трактування поняття «безпека»: статистичний – «безпека як стан захищеності від»; апофатичний – «безпека як відсутність

загроз і небезпек»; діяльнісний – «безпека як система заходів, спрямованих на створення певних безпечних умов»; пасивний – «дотримання певних параметрів і норм, від забезпечення яких безпосередньо залежить безпека».

Заслугує на увагу наведена О. Іляш [9, с. 24] класифікація визначень системи соціальної безпеки. Дослідниця виділяє чотири напрями досліджень:

- «вертикальний» – розгляд соціальної безпеки держави з позиції окремих елементів ієрархічної структури, що описує забезпечення формування та розвитку системи соціальної безпеки на мікроекономічному і регіональному рівнях (соціальна безпека держави детермінована соціальною безпекою регіонів і окремих територій);

- «горизонтальний» – наголошується на функціональній структурі соціальної безпеки: трудового потенціалу, соціальної сфери, ринку праці і зайнятості населення, міграційній безпеці;

- «зовнішньоекономічний» – визначає захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримку ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, немирущих цінностей, моральності тощо;

- «моністичний» – характеризує найважливіші пріоритети забезпечення соціальної безпеки, що пов'язані з вирішенням проблеми розповсюдження тіньової економіки, корупції, «інституційних пасток».

Відповідно до проведеного аналізу наукових праць доведено, що значна кількість дослідників (В. Гошовська [5], І. Гнибіденко та А. Колот [4], О. Новікова [16], О. Скрипнюк, В. Тихий [22], Б. Сташків [23] та інші) визначають безпеку як певну характеристику стану системи та її основних складників, приділяючи значну увагу чинникам та процесам впливу на неї. О. Давидюк [6], Е. Лібанова [14], В. Скуратівський і О. Линдюк [21], О. Сидорчук [20] та інші досліджують проблеми соціальної безпеки людини в поєднанні з категоріями соціальної безпеки держави та суспільства. Поняття соціальної безпеки розкривається ними у широкому сенсі як таке, що охоплює соціальні відносини у суспільстві. В. Данилишин [7],

В. Куценко, О. Гаращук, О. Топчій [13] та інші у своїх дослідженнях взаємопов'язують поняття «якість життя» та «соціальна безпека». Н. Коленда [11] слушно звертає увагу, що соціальна безпека визначається рівнем соціальної захищеності від загроз, а також відображає і характеризує результативність і ефективність соціального захисту. П. Шевчук [24] розглядає лише індивідуальний рівень забезпечення соціальної безпеки, зазначаючи лише позитивні зміни у соціальній сфері та пропонуючи одним із базових понять розглядати соціальні інтереси. Увага науковців приділяється дослідженню стану особи чи суспільства. Під час визначення сутності поняття «соціальна безпека» багато вчених (К. Бондаревська [1], І. Білоус [3], М. Диха [8], І. Корж [12] та інші [15; 26]) наголошували на процесах (загрози, виклики та ризики соціальній безпеці), що зумовлюють зміну рівня соціальної безпеки. О. Білорус [2] значну увагу приділяє рівню захищеності соціальних інтересів населення, нівелюючи вплив соціальних складових. Характерними ознаками соціальної безпеки в нормативно-правових актах [19] визначено стан захищеності особи і суспільства від загроз.

Разом із тим в умовах сьогодення важливо визнавати той факт, що реальне змістовне наповнення загального розуміння концепту соціальної безпеки і доведення його до практичної імплементації можливі лише за умови комплексного врахування всіх складових та елементів соціальної безпеки.

Окрім вище зазначених вчених, суттєвий внесок у формування теоретичних засад інтерпретації концепту «соціальна безпека» внесли зарубіжні дослідники. Так Ж. Ozoliņa [27], М. Rhinard [28], О. Weaver, В. Buzan [29] критично переосмислили традиційну концепцію безпеки. В. Buzan, досліджуючи різноманітні типи відносин, які формуються державою з іншими суб'єктами у сфері безпеки, зазначив про необхідність включення суспільних аспектів у поняття безпеки [25]. Він слушно зауважив, що загрози не можна виокремити на категорії всередині чи поза державою, вони становлять кореляцію всередині та поза державою, та ставить під сумнів тезу, наскільки загрози соціальній безпеці формуються всередині чи за межами держави. М. Rhinard [28] погоджується,

що соціальна безпека визначається як «захист спільноти від передбачуваної загрози її ідентичності», визначаючи суспільство як самостійний об'єкт безпеки (більше не підпорядкований онтологічно державі), а соціальні суб'єкти – як потенційних гравців у сфері безпеки. Автори виходять із того, що «соціальна безпека стосується здатності суспільства зберігати свій істотний характер за умов, що змінюються, та можливих чи реальних загроз» [29].

Слід виділити два напрями досліджень концепту «соціальна безпека»: перший вивчає суб'єктивну конструкцію та захист ідентичності, другий – розвивається відповідно до об'єктивної онтології, зосередженій на потенційних загрозах ззовні та важливості захисту соціальних систем, що підтримують життєдіяльність.

Проте з огляду на вагомі наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених слід зазначити, що важливі теоретичні, методологічні та практичні питання формування соціальної безпеки залишаються невирішеними.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити теоретичні інтерпретації концепту «соціальна безпека» в українському дискурсі, підходи до розуміння його сутності, проаналізувати генезу його становлення, на основі чого розвинути понятійно-категоріальний апарат дослідження, надати авторське обґрунтування його сутності, враховуючи наявне теоретичне підґрунтя, а також розвинути теоретичний базис дослідження соціальної безпеки і дефініцій, що визначають її сутність.

Методи дослідження. Використано комплекс наукових методів (емпіричних і теоретичних), які дали змогу досягти означеної мети та підтвердити вихідні гіпотези. З-поміж емпіричних методів використані контент-аналіз нормативних та інших джерел, порівняння, опис, узагальнення і класифікація, елементи методу моделювання для аналізу попередніх досліджень із зазначеної проблематики, а також для виокремлення й унаочнення предмета дослідження. Задля розгляду системи загалом, а також її складових було використано методи теоретичних досліджень – аналізу та синтезу, системний метод. У процесі дослідження також використано методи індукції та дедукції – під час дослідження

концепту «соціальна безпека», що відображено у висновках і рекомендаціях за підсумками проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Безпека є однією з ключових тем дослідження науковців. В той час як проблемам національної безпеки приділялася значна увага дослідників, соціальний аспект безпеки вивчався недостатньо.

І. Корж розглядає термін «безпека» як стан спокою, який діє завдяки забезпеченню його захисту від загроз та небезпек [12]. Тобто зазначене визначення передбачає, що вживані заходи забезпечують безпеку будь-якої системи від загроз і небезпек. Національна безпека – це «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [19].

Дослідниками Копенгагенської школи доведено, що соціальна безпека стала синонімом «безпеки ідентичності», яка досягається шляхом збереження ключових особливостей суспільства [28]. Концепція соціальної безпеки цієї школи визначає в основному стійкість до невійськових загроз, суб'єктом є не держава (національна безпека), не особи в ній (безпека людини, безпека), а суспільство [26].

Б. Сташків розглядає соціальну безпеку «у широкому сенсі як стан захищеності суспільства чи людства, і тоді вона ототожнюється з безпекою у цілому і національною безпекою зокрема. Більшість фахівців соціальну безпеку розглядають у вузькому сенсі, зокрема як гарантування і забезпечення державою реалізації людиною її соціальних прав» [23, с. 33]. Тобто ключовою характеристикою соціальної безпеки вчені визначають те, що вона є елементом національної безпеки. Проте на сьогодні існують наукові дискусії щодо доцільності виділення соціальної безпеки як окремої складової національної безпеки.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» визначено безпеку як «захищеність життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам», при цьому не виокремлюючи

«соціальну безпеку», а лише визначає загрози національним інтересам і національній безпеці України у соціальній та гуманітарній сферах [19]. Хоча ще у 1997 році в Концепції (основи державної політики) національної безпеки України (втратила чинність) [18] було виокремлено сім сфер національної безпеки України, до яких включена і соціальна. Її характеризували як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей.

Соціальна безпека – це явище, яке лише на перший погляд видається зрозумілим усім, але трактується воно в практичному, повсякденному житті по-різному. Узагальнення інтерпретацій концепту «соціальна безпека» в українському дискурсі відображено у табл. 1.

Таблиця 1 – Інтерпретації концепту «соціальна безпека» в українському дискурсі

Автори	Сутність концепту	Характерні ознаки
І. Гнибіденко [4, с. 17]	стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз і коли значення критеріїв їх соціальної захищеності перебувають не нижче порогових значень, що становлять загрозу для національної безпеки країни	стан захищеності соціальних інтересів
В. Гошовська [5, с. 97]	стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи і суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз	стан захищеності соціальних інтересів від загроз
О. Коваль [10, с. 63]	відсутність загроз здоров'ю та життю людини	відсутність загроз
І. Корж [12]	збалансований стан функціонування соціальної системи (людини, держави, світового співтовариства), антропогенних, природних систем тощо, за якого людина завдяки знанням про навколишнє природне середовище і	збалансов. стан функц-ня соціальної системи

Автори	Сутність концепту	Характерні ознаки
	тенденції його розвитку своїми діями спроможна своєчасно виявити та мінімізувати негативний вплив наявних та потенційних загроз або уникнути їх, що, своєю чергою, дає їй можливість зберігати систему своїх цінностей і забезпечувати подальший їх розвиток	
Е. Лібанова, О. Палій [14]	стан захищеності від загроз соціальним інтересам, а також результат реалізації соціальної політики	захищеність від загроз соціальним інтересам
О. Сидорчук [20, с. 51]	захищеність від невоєнних реальних і потенційних загроз суверенітету й територіальній цілісності держави, її демократичному конституційному ладу, правам і свободам людини, національним інтересам громадянина, соціуму та держави, що забезпечує розвиток демократії, добробут і безпечні умови життя	захищеність
О. Новікова [16]	стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз національній безпеці, наголошуючи при цьому, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність	забезпечується через заходи соціального захисту
О. Давидюк [6]	стан суспільства, в т.ч. всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ – матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, що визначають якість життя людини і суспільства в цілому та гарантується мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей	визначається як стан, за якого забезпечується номінальний рівень соціальних умов та благ
О. Скрипнюк, В. Тихий [22]	позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними	стан підтримання гідного рівня життя громадян

Автори	Сутність концепту	Характерні ознаки
	методами підтримання гідного рівня життя громадян та гарантує можливість задоволення основних потреб їх розвитку	
В. Данилишин В. Куценко [7]	гарантується поліпшенням якості життя і є сукупністю видів безпек, що зумовлені структурою людської життєдіяльності, її сферами: відносини окремих індивідів, груп людей, побудовані таким чином, щоб у процесі їхнього розвитку не виникала небезпека для кожного з них; стійке функціонування соціальних інститутів, що забезпечує стабільний розвиток суспільства	стан стабільного розвитку суспільства, при якому поліпшується якість життя
П. Шевчук [24]	певний стан життєдіяльності особи, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно доринкових вимог	стан, коли наявні можливості для реалізації соціальних інтересів
О. Білорус [2]	надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності	рівень захищеності соціальних інтересів населення
І. Білоус [3]	стан захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, громадянина в поєднанні з інтересами всього суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз національним інтересам у соціальній сфері, за якого забезпечуються громадянські права для усіх членів суспільства, стабільне економічне становище населення, вільний та всебічний розвиток особистості та збереження в суспільстві соціального миру	стан захищеності соціальних інтересів від загроз

Автори	Сутність концепту	Характерні ознаки
К. Бондаревська [1]	стан захищеності соціальних інтересів населення від зовнішніх і внутрішніх загроз соціального характеру, що базується на принципі соціальної справедливості та забезпечується сукупністю управлінських дій	стан захищеності соціальних інтересів від загроз
М. Диха [8]	стан захищеності соціальних інтересів людини, суб'єктів господарювання, суспільства і держави, який обумовлюється здатністю враховувати вплив різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників, здатністю нівелювання загроз соціальної напруженості, загроз стабільності у суспільстві...	стан захищеності соціальних інтересів
В. Скуратівський, О. Линдюк [21]	стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою, сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості до впливу чинників, які підвищують соціальний ризик.	стан життєдіяльності
Н. Коленда [11]	стан захищеності соціальних інтересів населення від загроз щодо його соціального стану та рівня життєзабезпечення, за якого відбувається збереження та розвиток людського потенціалу, просте чи розширене відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності.	стан захищеності соціальних інтересів від загроз

Джерело: складено автором

Вчені використовують різні онтологічні та гносеологічні позиції щодо вивчення соціальної безпеки.

Формування нового, сучасного бачення соціальної безпеки проходить складно, адже довгі роки безпека в нашій країні сприймалася виключно як її захист від зовнішніх загроз політичного та військового спрямування [4, с. 8]. Соціальна безпека, незважаючи на гостроту соціальних проблем та небезпечність їх наслідків, не знайшла відповідного розвитку в

системі захисту національної безпеки України. У колі пріоритетних національних інтересів, визначених законом, соціальні інтереси викладені недостатньо систематизовано, вони не ув'язані з економічними та політичними інтересами [4, с. 16].

У працях дослідників з питань безпеки не завжди зустрічається поняття «соціальна безпека». Одні із них вважають, що нібито широке тлумачення поняття «соціальна безпека» відображає в комплексі всі види безпеки, і прирівнюють його до поняття «національна безпека», а інші дотримуються думки, що виокремити соціальну безпеку у вузькому значенні неможливо, тому що соціальні процеси неможливо відокремити від економічних, політичних, духовних, моральних тощо. Багато науковців обґрунтовують соціальну безпеку як важливу складову національної безпеки. Їй притаманні найзагальніші якості явищ взаємодії людей і явищ, які виникають у ході цього процесу [4, с. 14]. Економізація соціальної безпеки також вносить суттєві викривлення у напрями її дослідження. На думку вчених, дослідження поняття «соціальна безпека» як багатопланового явища має проводитися на рівні «загального», «особливого» й «одиничного».

Порівнюючи концепції традиційної, суспільної, національної безпеки та людської безпеки, можна побачити принципові відмінності. Масштаб і характер загроз у концепції людської безпеки, на відміну від традиційної безпеки, включає в себе не тільки загрозу фізичному існуванню держави, а й загрози іншим, відносно новим видам безпеки: економічній, екологічній, соціокультурній тощо. Головним суб'єктом безпеки в її традиційному сприйнятті виступає держава, тоді як концепція людської безпеки передбачає ефективне залучення й інших акторів: неурядових організацій, міжнародних організацій, місцевих спільнот тощо.

Результатом складної трансформації поняття «безпека» у сучасному світі стало поповнення безпекового дискурсу концептом «людська безпека», що означає перенесення акценту від держави до окремих індивідуумів і спільнот. Відбувається зміна й доповнення державоцентричного поняття «національна безпека» більш гуманістичним, мікроорієнтованим поняттям «людська безпека».

Соціальна безпека забезпечується в процесі трансформації суспільних, зокрема соціальних відносин. Без розвинутих соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а остання значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку.

За об'єктом захисту встановлюється соціальна безпека людини і громадянина, суспільства та держави. Безпека людини забезпечується через закріплення у нормах права соціальних прав і створення ефективного механізму гарантування цих прав. Безпека окремих соціальних груп і суспільства у цілому формується державним апаратом та інститутами громадянського суспільства шляхом створення сприятливих умов для їх існування й розвитку. Безпека держави передбачає успішне виконання державним апаратом функцій соціальної держави та запобігання виникненню соціальних проблем, які ведуть до дестабілізації існуючого ладу [23, с. 34].

І. Корж слушно зазначає, що логіко-понятійний ряд, що відображає феномен безпеки, найчастіше продовжується поєднанням небезпеки із системою загроз, ризиком втратити щось або, значно рідше, з певною шкодою. Спільна етимологія понять, незважаючи на розбіжності в їх тлумаченні, на «виході» розуміння безпеки (захищеності, відсутності ризику, нешкідливості, забезпечення подальшого розвитку) і небезпеки передбачає вияв, оцінку, систематизацію загроз і, нарешті, їх усунення, що дає змогу системі далі розвиватися. Саме така проблема побудови загальної, розрахованої на тривалий час системи безпеки, може зайняти місце замість завдання щодо усунення наявної загрози безпеці системи [12, с. 70].

Узагальнюючи різні підходи, можна зазначити, що соціальна безпека передусім гарантує захищеність суспільства від різного виду загроз. Її складові загалом охоплюють усі сфери життєдіяльності людини як члена суспільства – соціальну, економічну та природно-екологічну, що формує загальне поле суспільної діяльності. Тобто соціальна безпека за своїми складовими в цілому відображає структуру сталого розвитку і в цьому контексті обумовлює узгодженість чинників, які впливають на відповідні процеси [13, с. 14].

Слушною є думка, що дефініція безпеки має базуватися насамперед на ціннісному, гуманістично-цивілізаційному підході, трансформованому у методологію соціального аналізу [12, с. 72]. Саме із соціальною безпекою пов'язані сталий розвиток, безпека держави та суспільства, забезпечення соціальної справедливості тощо.

Відмінністю системи соціальної безпеки від інших підсистем є те, що вона завжди є певним поєднанням матеріального та ідеального, об'єктивного і суб'єктивного, стихійного й планомірного, випадкового і закономірного. Це пов'язане з тим, що в суспільстві, на відміну від природи, діють люди, наділені свідомістю і волею, їх вчинки завжди цілеспрямовані [9, с. 27].

Враховуючи різні тлумачення терміна «соціальна безпека, узагальнивши семантику досліджуваного концепту та на основі дослідження [10] нами доповнено та відображено основні його елементи у табл. 2.

Таблиця 2 – Основні елементи концепту «соціальна безпека»

1	2	3	4
Базові елементи концепту «соціальна безпека»	Позитивна сутність (предмет)		– стан (рівень) захищеності; – захищеність; – здатність суспільних інститутів (протистояти, нейтралізувати); – відсутність (загроз, небезпеки); – сукупність умов (заходів); – недопущення; – соціальний ідеал стабільного суспільства; – певна характеристика стану системи та її основних складників; – своєчасне вирішення суперечностей, що виникають
	Об'єкт впливу	Негативна сутність	– загрози; – негативний вплив (наслідки); – небезпека; – зовнішні чинники; – виклики; – ризики
		Спрямованість	– інтереси (соціальні, життєво важливі); – соціальні цінності; – соціальні потреби; – життя, здоров'я, добробут, освіта, культурний розвиток тощо

1	2	3	4
	Бенефіціар		– суспільство (соціум, населення); – соціальні суб'єкти (групи); – особа (індивід, громадянин, людина)
Додаткові елементи концепту	Сутність впливу		– нейтралізація; – убезпечення; – захист; – забезпечення
	Суб'єкт впливу	державні недержавні	– суспільство; – держава; – суспільні інститути
	Допоміжна ознака		– результат реалізації соціальної політики; – досягнення в суспільстві соціальної злагоди й цілісності; – гарантування можливості задоволення основних потреб; – збереження соціальної перспективи; – збереження життєздатності людини, суспільства, держави тощо
	Принципи формування і забезпечення соціальної безпеки		
	Мета		– гармонійний та всебічний розвиток людини; – забезпечення задоволення зростаючих потреб; – досягнення гідного рівня життя
	Механізми й інструменти державної політики щодо забезпечення соціальної безпеки		
	Результат		досягнутий гідний рівень життя

Джерело: доповнено автором на підставі [10, с. 59].

Отже, соціальну безпеку, з одного боку, розглядають як відсутність небезпеки, а з іншого, як наявність стану захищеності життєво важливих інтересів. Тобто вона є метою, засобом і результатом діяльності людини щодо захисту від чинників, явищ, подій та процесів, що становлять їй загрозу, ризики, а також державної політики, яка може допомогти покращити безпеку «реального життя». Більшість наукових підходів концентрують увагу на тому, що в загальному розумінні соціальна безпека розглядається для уникнення соціальних

деформацій і диспропорцій у життєдіяльності людини, ущемлення її життєво важливих інтересів, а також на розв'язанні тих чи інших проблем соціального захисту.

На підставі аналізу трактувань, запропонованих провідними науковцями, визначимо соціальну безпеку як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, побудовану на взаєминах соціальної системи і середовища з метою запобігання негативним впливам соціальних ризиків та зниження рівня небезпек, а також убезпечення від загроз соціального характеру людини, держави, суспільства та їх соціальних інтересів, цінностей і потреб.

Висновки та напрями подальших досліджень. Виокремлено два напрями досліджень концепту «соціальна безпека»: перший вивчає суб'єктивну конструкцію та захист ідентичності, другий розвивається відповідно до об'єктивної онтології, зосереджений на потенційних загрозах ззовні та важливості захисту соціальних систем, що підтримують життєдіяльність. Концепт «соціальна безпека» є комплексним, містить економічні, політичні, соціальні, гуманітарні та ціннісні аспекти, відображає все, що впливає на середовище існування людини, на якість життя людей, робить суспільство стійким, здатним до розвитку. Соціальна безпека забезпечується в процесі трансформації суспільних, зокрема соціальних відносин. Без розвинутих соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а остання значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку. Соціальну безпеку визначено як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, побудовану на взаєминах соціальної системи і середовища з метою запобігання негативним впливам соціальних ризиків та зниження рівня небезпек, а також убезпечення від загроз соціального характеру людини, держави, суспільства та їх соціальних інтересів, цінностей і потреб. Перспективами подальших досліджень є обґрунтування концептуальних засад соціальної безпеки з метою формування ефективної системи забезпечення соціальної безпеки, особливо в умовах глобалізації та суспільних змін.

Список використаних джерел

1. Бондаревська К. В. Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України : автореф. дис. ... д.е.н. : 08.00.07. Вінниця, 2021. 40 с.
2. Глобалізація та безпека розвитку : монографія / Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Київ : КНЕУ, 2001. 733 с.
3. Білоус І. І. Поняття соціальної безпеки та її роль в системі національної безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6955> (дата звернення : 20.02.2022).
4. Соціальна безпека : теорія та українська практика : монографія / Гнибіденко І. Ф. та ін. Київ : КНЕУ, 2006. 292 с.
5. Гошовська В. Соціальна домінанта національної безпеки. *Стратегічна панорама*. 2003. № 2. С. 94–99.
6. Давидюк О. О. Соціальна безпека : проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників. URL : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23. (дата звернення : 11.01.2022).
7. Данилишин Б., Куценко В. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку. *Вісник НАНУ*. 2010. № 1. С. 20–28.
8. Диха М. Соціальна сфера України в контексті забезпечення соціальної безпеки. *Сучасні питання економіки і права. (Серія : економічні науки)*. 2020. Вип. 1 (11). С. 119–128.
9. Іляш О. І. Системна парадигма соціальної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 2. С. 23–32. URL : https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_13/O_I_IlyashA_system_paradigm_of_social_security_is_on_the_differnt_levels_of_public_hierarchy.pdf (дата звернення : 21.11.2021)
10. Коваль О. П. Семантика та сутність терміна «соціальна безпека». *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 2 (39). С. 58–65.
11. Коленда Н. В. Соціальна безпека населення та її основні складові. *Modern directions of theoretical and applied researches* : матеріали наук.-практ. конф, 19–30 берез. 2013 р. URL : <https://www.sworld.com.ua/konfer30/776.pdf> (дата звернення : 11.01.2022).
12. Корж І. Ф. Безпека: методологічні підходи до поняття. *Національний юридичний журнал*. 2019. URL : http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/14.pdf (дата звернення : 11.01.2022).
13. Куценко В., Гаращук О., Топчій О. Соціальна безпека – домінанта національних інтересів країни в контексті сталого розвитку (концептуальний підхід). URL : <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/163715/5-Kutsenko.pdf?sequence=1> (дата звернення : 16.12.2021).
14. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист : навчальний посібник. Київ : Основи, 2004. 491 с.
15. Людська безпека як імператив сучасної епохи : переніс фокусу з держави на людину. URL : <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf> (дата звернення : 19.12.2021).

16. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи їх вирішення. Донецьк : ІЕП НАН України, 1997. 460 с.
17. Пасічник В. М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_7 (дата звернення : 03.01.2022).
18. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/184875___642945 (дата звернення : 11.01.2022).
19. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV [не чинний] // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення : 03.01.2022).
20. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
21. Скуратівський В., Линдюк О. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 3. С. 194–204.
22. Скрипнюк О., Тихий В. Соціальна держава і проблеми забезпечення соціальної безпеки. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 2. С. 45.
23. Сташків Б. І. Соціальна безпека як інститут права соціального захисту населення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип.30. С. 32–36.
24. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів : Світ, 2003. 400 с.
25. Buzan B. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (2nd ed.). London: Harvester Wheatsheaf, 1991. 123 p.
26. Hough P. *Understanding Global Security*, Routledge, London and New York, 2004, P. 106–123.
27. Ozoliņa Ž. *Societal Security: Conceptual Framework*. URL : https://www.mime-project.org/outcomes/Publications/Societal%20Security%20iekslapas_20160418.pdf (дата звернення : 14.01.2022).
28. Rhinard M. *Societal security in theory and practice. Nordic Societal Security Convergence and Divergence*. 2020. Chapter: 2. Pp. 22–42. URL : <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1529441/FULLTEXT01.pdf> (дата звернення : 14.01.2022).
29. Weaver O., Buzan B., Kelstrup, M., Lemaitre, P. et al. *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. London: Pinter, 1993. 221 p.

References

1. Bondarevs'ka, K. V. (2021). *Strategiya zabezpechennya social'noi bezpeky na rynku praci Ukrainy* [Strategy for ensuring social security in the labor market of Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis* [in Ukrainian].

2. Bilorus, O. G., Luk'yanenko, D. G. (2001). *Globalizatsiya ta bezpeka rozvytku* [Globalization and security of development]: monografiya. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
3. Bilous, I. I. (2019). Ponyattya social'noi bezpeky ta yii rol' v systemi natsional'noi bezpeky derzhavy [Concept of social security and its role in the system of national security of the state]. *Efektivna ekonomika*, 3. DOI : 10.32702/2307-2105-2019.3.41[in Ukrainian].
4. Gnybidenko, I. F., Kolot, A. M., Novikova, O. F. ta in. (2006). *Social'na bezpeka: teoriya ta ukrains'ka praktyka* [Social security: theory and Ukrainian practice] : monografiya. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Goshovs'ka, V. (2003). Social'na dominanta natsional'noi bezpeky [Social dominant of national security]. *Strategichna panorama*, 2, 94–99 [in Ukrainian].
6. Davydyuk, O. O. (2006). Sotsial'na bezpeka: problemy teoretychnogo analizu ta pobudovy systemy pokaznykiv [Social security: problems of theoretical analysis and incentives of the indicative system]. Retrieved from http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23 [in Ukrainian].
7. Danylyshyn, B. & Kutsenko, V. (2010). Sotsial'na bezpeka – pidgruntya stalogo rozvytku [Social security is the basis of sustainable development]. *Visnyk NANU. 1*. 20–28 [in Ukrainian].
8. Dykha, M. V. (2020). Sotsial'na sfera Ukrainy v konteksti zabezpechennya social'noi bezpeky [Social sphere of Ukraine in the context of social security]. *Suchasni pytannya ekonomiky i prava. (Seriya: ekonomichni nauky)*, 1 (11). 119–128 [in Ukrainian].
9. Ilyash, O. I. (2011). Systemna paradygma sotsial'noi bezpeky na riznykh rivniakh suspil'noi hierarkhii [Systemic paradigm of social security at different levels of the social hierarchy]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, 2, 23–32. Retrieved from https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_13/O_I_IlyashA_system_paradigm_of_social_security_is_on_the_different_levels_of_public_hierarchy.pdf [in Ukrainian].
10. Koval', O. P. (2016). Semantyka ta sutnist' termina «sotsial'na bezpeka» [Semantics and essence of the term «social security»]. *Strategichni priorytety*, 2 (39), 58–65 [in Ukrainian].
11. Kolenda, N. V. (2013). Sotsial'na bezpeka naselennia ta yii osnovni skladovi [Social security of the population and its main components]. Modern directions of theoretical and applied researches: *materialy nauk.-prakt. konf.* Retrieved from <https://www.sworld.com.ua/konfer30/776.pdf> [in Ukrainian].
12. Korzh, I. F. (2019). Bezpeka: metodologichni pidkhody do poniattia [Security: methodological approaches to the concept]. *Nacional'nyi yurydychnyi zhurnal : teoriya i praktyka*. Retrieved from http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/14.pdf [in Ukrainian].
13. Kutsenko, V., Garashshuk, O. & Topchii, O. (2019). Sotsial'na bezpeka – dominanta natsional'nyh interesiv krainy v konteksti stalogo rozvytku (konceptual'nyi pidkhid) [Social security is the dominant national interest of the

- country in the context of sustainable development (conceptual approach)]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalyyi rozvytok*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/163715/5-Kutsenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
14. Libanova, E. & Palii, O. (2004). Rynok pratsi ta sotsial'nyi zakhyst: navch. posib. [Labor market and social protection]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
 15. Lyuds'ka bezpeka yak imperatyv suchasnoi epokhy: perenis fokusu z derzhavy na lyudynu (2010). [Human security as an imperative of the modern era: shifted the focus from the state to man]. Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf> [in Ukrainian].
 16. Novikova, O. F. (1997). *Sotsial'na bezpeka: organizatsiino-ekonomichni problemy i shliakhy yikh vyrishennia* [Social security: organizational and economic problems and ways to solve them]. Donetsk: IEP NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
 17. Pasichnyk, V.M. (2011), *Filosofs'ka kategoriya bezpeky yak osnova novoi paradygmy derzhavnogo upravlinnia natsional'noiu bezpekoiu* [Philosophical category of security as the basis of a new paradigm of state management of national security]. *Demokratychne vriaduvannia*, 7. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_7 [in Ukrainian].
 18. Pro Kontseptsiiu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the Concept (foundations of state policy) of national security of Ukraine] : postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 16 sichnia 1997 r. № 3/97. Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/184875___642945 [in Ukrainian].
 19. Pro osnovy natsional'noi bezpeky Ukrainy [About the basics of national security in Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 964-IV [ne chynnyi]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> [in Ukrainian].
 20. Sydorchuk, O. G. (2018). *Sotsial'na bezpeka: derzhavne reguliuvannia ta organizatsiino-ekonomichne zabezpechennia* [Social security: state regulation and organizational and economic support] : monografiia. L'viv: LRIDU NADU [in Ukrainian].
 21. Skurativs'kyi, V. & Lyndiuk, O. (2011). *Sotsial'na bezpeka ukrains'koho suspil'stva ta shliakhy yii zabezpechennia* [Social security of Ukrainian society and ways to ensure it]. *Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia*, 3, 194–204 [in Ukrainian].
 22. Skrypnyuk, O. & Tykhyi, V. (2002). *Sotsial'na derzhava i problemy zabezpechennia sotsial'noi bezpeky* [Welfare state and problems of social security]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*, 2, 45. [in Ukrainian].
 23. Stashkiv, B. I. (2007). *Sotsial'na bezpeka yak instytut prava sotsial'noho zakhystu naseleennia* [Social security as an institution of the right of social protection of the population]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, 30, 32–36 [in Ukrainian].
 24. Shevchuk, P. I. (2003). *Sotsial'na polityka* [Social policy]. L'viv: Svit. [in Ukrainian].

25. Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (2nd ed.). London: Harvester Wheatsheaf [in English].
26. Hough, R. (2004). *Understanding Global Security*, Routledge, London and New York, 106–123. [in English].
27. Ozoliņa, Ž. (2016). *Societal Security: Conceptual Framework*. URL: https://www.mime-project.org/outcomes/Publications/Societal%20Security%20iekslapas_20160418.pdf [in English].
28. Rhinard, M. (2020). *Societal security in theory and practice. Nordic Societal Security Convergence and Divergence. 2020*. Chapter: 2. Pp. 22–42. URL : <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1529441/FULLTEXT01.pdf> [in English].
29. Weaver, O., Buzan, B., Kelstrup, M. & Lemaitre, P. et al (1993). *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. London: Pinter. URL : https://www.gla.ac.uk/0t4/crcees/files/summerschool/readings/summerschool09/readings/Waever_for_Galbreath.pdf. [in English].

THEORETICAL INTERPRETATIONS OF THE CONCEPT OF «SOCIAL SECURITY» IN THE UKRAINIAN SCIENTIFIC DISCOURSE

Lyndiuk Serhii

Abstract. The aim of the article is to study theoretical interpretations of the concept of «societal security» in Ukrainian scientific discourse, approaches to understanding its essence, analysis of the genesis of its formation, which will develop the conceptual and categorical apparatus of research, provide authorial justification of its essence, taking into account to develop the theoretical basis of the study of societal security and the definitions that define its essence. The study offers both a systematic review of the literature on societal security concepts and an empirical analysis. Empirical research data were analyzed using content analysis, analysis and synthesis, induction and deduction, and so on. The combined conclusions of the literature review and empirical research have led to the substantiation of the concept of societal security, which indicates the multidimensional composition of concepts and the closely related nature of the conceptual and categorical apparatus of the societal security system.

The review of existing definitions of societal security and their application in scientific discourse is carried out, the basic structural elements of the societal security system are determined. The theoretical contribution of the article is its approach to the conceptualization and harmonization of the interconnected and multidimensional nature of societal security concepts for further development and expansion of conceptual approaches. It has been studied that the concept of societal security concerns issues such as identity, social cohesion, inclusion, exclusion and the security dilemma. There are two areas of research on the concept of «societal security»: the first studies the subjective construction and protection of identity, the second develops according to objectivist ontologies focused on imminent external

threats and the importance of protecting social systems that support life. The methodological contribution is a clear and systematic design of qualitative research to promote transparency, structure and ideas for future research on security concepts. Although the conclusions of the article in some respects coincide with most of the existing sources, the article offers new ideas and dimensions for these concepts and further research. According to the results of the study of definitions, it can be argued that the concept of «societal security» is complex, contains economic, political, social, humanitarian and value aspects, reflects all that affects life, including human habitat, quality of life, makes society is stable, capable of development.

Based on the analysis of definitions proposed by leading scientists, the author's definition of the concept of the concept of «societal security» was improved, formed and provided, which, unlike existing ones, is considered as a holistic system of interconnected elements the impact of social risks and the reduction of hazards, as well as ensuring the absence of threats to the social security of man, state, society and the protection of their social interests, values and needs.

Key words: security, societal security, public security, human security, state security, national security, social policy.